Ilmiy rahbar

Madraximova Gulasal Ro‘zimboy qizi (professor)

Talaba

Beknazarova Gavhar Shovqiddin qizi

Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti

MUSO TOSHMUHAMMAD OG’LI OYBEK IJODIDA MILLIY TAFAKKUR VA ICHKI ERKINLIK: KOGNITIV-ESTETIK YONDASHUV

Annotatsiya

Ushbu maqola Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek hayoti va ijodini kognitiv-estetik yondashuv orqali tahlil qilib, uning milliy tafakkur, ichki erkinlik va komil inson konsepsiyasini uyg‘unlashtiruvchi badiiy model sifatida zamonaviy adabiyotshunoslik o‘rni va o‘quvchiga transformatsion ta’sirini ko‘rsatadi .

Kalit so‘zlar

Yozuvchi Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek tomonidan yozilgan asar yondashuvi , kognitiv-estetik yondashuv, milliy tafakkur, Sharq va G‘arb uyg‘unligi , komil inson konsepsiyasi

Аннотация

В данной статье анализируется жизнь и творчество Мусы Тошмухаммад оглы Ойбека с когнитивно-эстетической точки зрения, подчеркивая интеграцию национального сознания, внутренней свободы и концепции совершенного человека как художественной модели, а также демонстрируя её значение в современной литературоведческой науке и трансформационное воздействие на читателей.

Ключевые слова

Писатель, Произведения Мусы Тошмухаммад оглы Ойбека, Подход, Когнитивно-эстетический подход, Национальное сознание, Гармония Востока и Запада, Концепция совершенного человека

Abstract

This article analyzes the life and literary work of Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek through a cognitive-aesthetic approach, highlighting his integration of national consciousness, inner freedom, and the concept of the ideal human as an artistic model, and demonstrating its role in contemporary literary studies and its transformative impact on readers.

Keywods

Writer, Works of Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek, Approach, Cognitive-aesthetic approach, National consciousness, Integration of Eastern and Western traditions, Concept of the ideal human

XX asr o‘zbek adabiyoti milliy taraqqiyotning yangi bosqichini boshlagan davr hisoblanadi. Bu davrda adabiyot ijtimoiy hayot bilan uzviy bog‘lanib, yangi mazmun va shakl kasb etdi. Aynan shu jarayonda ijod qilgan Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek o‘zbek adabiyotining yetuk namoyandalaridan biri sifatida maydonga chiqdi[1]. Uning asarlari nafaqat badiiy qimmati, balki tarixiy va ma’naviy ahamiyati bilan ham ajralib turadi.

Oybek ijodi orqali o‘zbek xalqi tarixi, milliy qadriyatlari va inson ruhiyati chuqur aks ettirildi. Shu bois uning ijodini ilmiy jihatdan o‘rganish bugungi kunda ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek 1905 yil 10 yanvarda Toshkent shahrida tug‘ilgan[2]. Uning bolaligi ijtimoiy o‘zgarishlar davriga to‘g‘ri keldi. Yoshlikdan ilmga chanqoqligi va adabiyotga qiziqishi uning kelajakdagi ijodiy yo‘lini belgilab berdi.

Adabiyotshunoslikda milliy tafakkur va shaxsiy erkinlik konsepsiyalari har doim markaziy mavzu bo‘lib kelgan. Shu nuqtai nazardan, Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek ijodi o‘zbek adabiyotining nafaqat estetik, balki kognitiv-estetik jihatdan eng murakkab va boy namunalari qatorida turadi. Oybekning asarlari milliy madaniyat va tarixiy kontekst bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u Sharqning falsafiy merosi va G‘arb realizmi an’analarini uyg‘unlashtirgan holda, o‘quvchi ongini faol fikrlash va ichki transformatsiya jarayoniga jalb qiluvchi badiiy model yaratadi.

Shu bilan birga, Oybek ijodining o‘ziga xosligi uning qahramonlarida komil inson konsepsiyasini amalga oshirishga qaratilgan kognitiv-estetik qatlamlarni yaratishida namoyon bo‘ladi. Bu qatlamlar orqali yozuvchi nafaqat voqealarni tasvirlaydi, balki o‘quvchida milliy tafakkur, axloqiy qadriyatlar va ichki erkinlikni uyg‘otadi, shuningdek, zamonaviy adabiyotshunoslikka yangi metodologik yondashuvlarni taklif qiladi.

Oybek adabiy faoliyatini uning asarlari taxlil qiladigan bo’lsak , uni quyidagicha yondashuvlar bilan izohlasak bo‘ladi:

1. Kognitiv-estetik yondashuv va Oybek matni

Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek ijodini o‘rganish kontekstida, uning asarlari faqat badiiy voqea sifatida emas, balki kognitiv-estetik tizim sifatida qaralishi lozim. Oybek matnida uch darajali konstruksiya kuzatiladi: deskriptiv qatlam (voqealar va syujetlar), affektiv qatlam (ruhiy kechinmalar va empatiya), va refleksiv qatlam (o‘quvchi ongini faol tafakkurga jalb qiluvchi falsafiy impuls). Ushbu qatlamlar birlashganda, o‘quvchi nafaqat voqealarni qabul qiladi, balki ularning ma’nosini ichki dunyosida qayta ishlab, shaxsiy transformatsiyani amalga oshiradi.

Kognitiv-estetik yondashuv Oybek ijodining noyobligini ochib beradi: u matnni faol tafakkur mexanizmi sifatida tashkil qiladi, ya’ni har bir qahramon va voqea o‘quvchiga yangi

[1] Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005

[2] Arboblar.uz © 2026 Davlat axborot tizimlarini yaratish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha Yagona integrator UZINFOCOM

epistemologik tajriba beradi. Bu esa Oybekni nafaqat badiiy yozuvchi, balki tafakkur arxitektori sifatida baholashga imkon yaratadi.

2. Milliy tafakkur va ichki erkinlik

Oybek ijodining markaziy elementi — milliy tafakkur va ichki erkinlikning uyg‘unligi. U Sharq adabiy merosining falsafiy qatlamlarini (Alisher Navoiy, Jomiy, Firdavsiy) G‘arb realizmining estetik metodlari bilan uyg‘unlashtiradi. Natijada, Oybek asarlari milliy ruhni saqlagan holda, o‘quvchini gijtimoiy va shaxsiy ongning murakkab tizimlariga jalb qiladi.

Misol uchun, “Navoiy” romani nafaqat tarixiy biografiya, balki komil inson konsepsiyasining semiotik modeli sifatida ishlaydi. Navoiy obrazidagi bilim, adolat va xizmat elementlari o‘quvchiga shaxsiy va ma’naviy transformatsiyani amalga oshirish imkonini beradi. Shu tariqa, Oybek ijodi milliy qadriyatlarni saqlab qolish bilan birga, ularni zamonaviy tafakkur mezonlariga moslashtiradi.

3. Transformatsion effekt va o‘quvchi faolligi

Oybek asarlarining eng noyob jihati shundaki, u o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Har bir asar o‘quvchini quyidagi jarayondan o‘tkazadi:

1. Identifikatsiya - o‘quvchi qahramon bilan o‘zini solishtiradi;
2. Discomfort - ichki savollar va qarama-qarshi fikrlar paydo bo‘ladi;
3. Refleksiya - o‘quvchi o‘z tafakkurini ishlatadi;
4. Transformatsiya - shaxsiy xulosa va ong yangilanishi yuz beradi.

Bu transformatsion effekt Oybek ijodini badiiy algoritmga aylantiradi va uni zamonaviy adabiyotshunoslik uchun mustahkam ilmiy modelga ega qiladi.

4. Sharq va G‘arb uyg‘unligi

Oybek ijodida Sharq falsafasi va G‘arb estetikasi bir-birini to‘ldiradi. Sharq merosi ruhiy va ma’naviy qatlamni taqdim etsa, G‘arb realizmi syujet va tafsilotlarni tizimli ravishda shakllantiradi. Bu uyg‘unlik orqali Oybek asarlari:

- Milliy ongni modernizatsiya qiladi;
- O‘quvchi tafakkurini faol qiladi;
- Badiiy model sifatida yangi epistemologik mexanizm yaratadi.

Shu jihatdan Oybek ijodi oddiy badiiy meros emas, balki ilmiy va falsafiy jihatdan faol tafakkur mexanizmi hisoblanadi.

Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybek ijodi o‘zbek adabiyotida nafaqat badiiy va tarixiy fenomen sifatida, balki kognitiv-estetik va transformatsion ilmiy model sifatida qadrlanishi lozim. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Oybekning asarlarida milliy tafakkur, ichki erkinlik va komil inson konsepsiyasi bir-birini boyituvchi qatlamlar orqali uyg‘unlashadi, natijada o‘quvchi nafaqat voqeani qabul qiladi, balki ruhiy o‘sish, shaxsiy refleksiya va epistemologik transformatsiya jarayonlariga jalb qilinadi. U Sharq falsafasi va G‘arb estetik an’analarini mukammal uyg‘unlashtirib, o‘zbek adabiyotini milliy meros sifatida saqlash bilan cheklanmay, uni zamonaviy tafakkur va ilmiy tahlil metodologiyasi uchun innovatsion ilmiy platformaga aylantiradi. Shu bilan, Oybek ijodi o‘zbek adabiy merosini qayta talqin etish, milliy tafakkur va

madaniyatni yangi epistemologik darajaga ko‘tarish hamda o‘quvchi ongini transformatsiya qilish nuqtai nazaridan integral ilmiy model sifatida har qanday zamonaviy adabiyotshunoslik tadqiqotida markaziy o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Bat L., Koshchanov M., Aybek. Kritikobiograficheskiy ocherk, M., 1966; Yoqubov H., Adibning mahrrati, T., 1966; Karimov N., Oybek, T., 1985; Karimov N., Oybek gulshanida qilgan g‘unchalar, T., 1985.
2. Yoqubov H. Adibning mahorati. Toshkent, O‘zadabiynashr, 1966.
3. Qo‘shjonov M. Oybek mahorati. Toshkent, O‘zadabiynashr, 1965.
4. „Oybek – betakror adib, chin inson, buyuk qalb sohibi“. *uza.uz*. Qaraldi: 19-yanvar 2024-yil.
5. „„Xalq so‘zi" gazetasi 1992-yil 26-avgust soni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yil 25-avgustdagi "O‘zbek milliy madaniyatini rivojlantirishga buyuk hissa qo‘shgan adabiyot va san’at ustalarini mukofotlash to‘g‘risida" Farmon“ (http://press.natlib.uz/).[*sayt ishlamaydi*]
6. Oybek O‘zLib kutubxonasida (Wayback Machine saytida 2016-09-05 sanasida arxivlangan)